

UOT 37.0

Nigar Eldar qızı Zeynalova

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Azərbaycan Dillər Universitetinin Pedaqogika kafedrasının müdiri,

<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-5107-8540>

Firuzə Namiq qızı Əliyeva

Azərbaycan Dillər Universitetinin müəllimi

MONTESSORI METODİKASININ MAHIYYƏTİ VƏ PEDAQOJİ SİSTEMDƏ YERİ

Нигяр Эльдар гызы Зейналова

доктор философии по педагогике, доцент

заведующий кафедрой Педагогике Азербайджанского Университета Языков

Фируза Намиг гызы Алиева

преподаватель

Азербайджанского Университета Языков

СУТЬ МЕТОДОЛОГИИ МОНТЕССОРИ И ЕЕ МЕСТО В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ

Nigar Eldar Zeynalova

doctor of philosophy in pedagogy, associate professor

head of the department of Pedagogy at Azerbaijan University of Languages

Firuzə Namiq Aliyeva

teacher at

Azerbaijan University of Languages

THE ESSENCE OF MONTESSORI METHODOLOGY AND ITS PLACE IN THE PEDAGOGICAL SYSTEM

Xülasə. Məqalədə Mariya Montessorinin özünütərbiyə, özünütəhsil və özünüinkişafı təmin edən yanaşmasının metodik mahiyyəti açıqlanmışdır. O qeyd edir ki, uşaq daxili imkanlarından yararlanaraq müstəqil şəkildə şəxsiyyətinin inkişafını təmin etməlidir. Bunun üçün Montessori xüsusi inkişafetdirici mühit formalaşdırmış, uşağa sərbəst və müstəqil hərəkət etməsi, fəaliyyət göstərməsi üçün imkan yaratmışdır. Azadlıq və müstəqillik uşağa təbii inkişaf tempində dünyanı qavramağa, özünü müstəqil hiss etməyə, öyrənmə fəaliyyətinə olan marağı qoruyub saxlamağa təkən vermişdir.

Açar sözlər: *uşaq, ətraf mühit, müəllim, inkişaf, müstəqillik, azadlıq*

Резюме. В статье раскрывается методический характер подхода Марии Монтессори к самовоспитанию, самообразованию и саморазвитию. Она отмечает, что независимо от возможностей внутри школы, индивидуальность ребенка должна обеспечивать развитие. Для этого Монтессори создала свободную и открытую для детей среду и возможность для движения и активности. Свобода и самостоятельность позволяют ребенку познавать мир в темпе естественного развития, чувствовать себя самостоятельным, дают толчок к сохранению и поддержанию интереса к активному обучению.

Ключевые слова: *ребенок, окружающая среда, учитель, развитие, независимость, свобода*

Summary. The article reveals the methodical nature of Maria Montessori's approach to self-education, self-education and self-development. She notes that regardless of the opportunities within the school, its individuality must ensure development. To do this, Montessori created a free and open environment for children, created an opportunity for movement and activity. Freedom and independence allow the child to explore the world at the pace of natural development, to feel independent, gave impetus to the preservation and maintenance of interest in active learning.

Key words: *child, environment, teacher, development, independence, freedom*

Mariya Montessori XIX əsrdə özünün pedaqoji sistemini irəli sürmüş ilk qadın pedaqoqdur. Psixiatrik klinikada həkim köməkçisi vəzifəsində çalışarkən inkişaf xüsusiyyətləri fərqli olan uşaqlarla ünsiyyət qurmuş, onların diqqətdən kənar qalmasını qarşısını almaq məqsədilə inkişaf yanaşmasının hazırlamışdır. Sonralar bu yanaşma "Montessori inkişaf yanaşması" adlandırılmışdır.

Onun uşaq təhsili ilə bağlı fikir və təcrübələri təhsildə intibah kimi qəbul edilir. O, uşaqların böyüklərin surəti olmadığını, onlara böyüklər kimi yaşılmasına qarşı çıxır, uşaqların "xüsusi həyat tərzi" nə hörmət duymağın vacibliyini irəli sürürdü. Montessorinin uşağa yanaşmasını nəzərə alsaq, onun Russonun ideyalarından bəhrələndiyini anlamaq o qədər də çətin olmaz. O, uşağı müstəqil bir fərd və Tanrının hədiyyəsi kimi görür, "Allah uşağa həyat yolunu müəyyən etmək üçün öyrənmə gücü verib" fikrini müdafiə edirdi. Montessori pedaqogikasının özəyində uşağın öz gələcəyini təyin etmək bacarığı dayanır. Təhsilin vəzifəsi uşağa yaşamaq üçün kömək göstərməkdir. Ana, ata və tərbiyəçilər uşağa özünü anlamağa, qavramağa yardım etməlidir. Bu fikri "bacarmağıma kömək edin" kimi ümumiləşdirmək olar. Montessori 0 - 18 yaş dövrlərinin uşağın sağlam bir fərd kimi inkişafında xüsusi rol oynadığını bildirirdi. Montessori yanaşmasında diqqətin cəmlənməsi, uyğun mühitin və təlim materiallarının qurulması mühüm yer tutur. Montessorinin prinsipləri və təhsil anlayışı bugünkü təhsil konsepsiyası ilə tam uzlaşır. Bu baxımdan Montessorinin pedaqoji yanaşmasına əsaslanan məktəblər dünyada geniş yayılmışdır. Mariya Montessorinin nəzəriyyəsi uşağa təlim fəaliyyətinin mərkəzi və lideri kimi yaşamağa zəmin yaradır. Montessori pedaqogikası təhsilin təbii bir proses olmasını dəstəkləyir və uşağın öz daxili səsinə dinləyərək hərəkət edəcəyinə inanır, belə ki, kiçikyaşlı həm özünənəzarəti, həm də öyrənməni reallaşdırır. Montessori yanaşması kiçikyaşlılara araşdırma aparmaq, cəhd etmək, səhvlər buraxmaq və

səhvlərini düzəltmək imkanı verir, uşaqlara materialların, formaların və rənglərin naməlum xüsusiyyətlərini hiss orqanları ilə araşdırmaq üçün mühit formalaşdırır. Həmin mühiddə uşaqlar həmyaşdamları və böyüklərlə qazandıqları təcrübələr vasitəsilə öyrənir və bundan zövq alırlar. Böyüklər də həmçinin uşaqlarla birlikdə kəşf etməkdən həzz alırlar. Uşaqlar bilik qazanmaq üçün oyun müşahidələrindən və emosiyalarından yararlanır, biliklərini nizamlamaq üçün işarələrdən istifadə edir və ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqədə olur, beləliklə, təcrübə toplayırlar. Montessori siniflərində uşaqlara sinifdə və açıq havada istədikləri kimi fəaliyyət göstərməyə icazə verilir. Uşaqlar bu ərazilərdə sərbəst hərəkət edə bilirlər. Hərəkətlərdəki bu sərbəstliyə görə Montessori yanaşmasına əsaslanan təlim müəssisələrində məşğulluq ənənəvi məktəblərdəki kimi dərs, istirahət və ya oyun vaxtlarına bölünür. Montessori sinfində uşaq istədiyi fəaliyyəti özü seçir. Uşağa öz təhsilini seçə bilməsi üçün müxtəlif fəaliyyət növləri təklif olunur.

Montessori siniflərində uşağın ətrafındakı əşyalar onun bədən quruluşuna və fiziki gücünə uyğunlaşdırılmalıdır. Kiçikyaşlıların rahat hərəkət edə biləcəyi yüngül mebellər, əlini uzadıb çata biləcəyi şkaflar, qıfıllar, çəkmə və qapılar, əlləri asanlıqla çatan paltar asılqanları, barmaqları ilə tuta biləcəkləri fırçalar, əllərinə sığacaq sabunlar, qısa və düz tutacaqlı süpürgələr, rahat geyinib çıxara biləcəkləri paltarlar olmalıdır. Bunlar həm də uşaqların özlərini inkişaf etdirmələrinə və müstəqil fərd kimi yetişmələrinə şərait yaradacaqdır.

Montessori uşağın təbiətlə təmasda olmasının vacibliyinə diqqət çəkmişdir. Montessorinin fikrincə, uşaqlar təbiətin nizamını, harmoniyasını, gözəlliyini dərk etməli və ondan ilham almalıdırlar. Çünki təbiət qanunları elmin və sənətin əsasını təşkil edir. Montessori mühitinin təbiətlə sıx bağlı olan elementlərindən biri də həyata müsbət reaksiya verməyə stimullaşdıran gözəllik və atmosferdir. Bu səbəbdən Montesso-

ri sinfi yaxşı və cəlbedici şəkildə qurulmalıdır. Rənglər canlı, maraqlı və ahəngdar olmalıdır. Montessori mühitinin mühüm elementlərindən biri Montessori alətləridir. Montessori uşaqların səhvləri özlərinin tapmasını, onların müstəqil təhsilini dəstəkləyir. Müəllim uşağın səhvinə demir. Əgər uşaq öz səhvinə görə bilmirsə, bu, uşağın kifayət qədər inkişaf etmədiyini göstərir. Montessori siniflərində sağlam mühit olmalıdır və uşaqlar layihələrin müddətini və kiminlə işlədiklərini özləri seçməlidirlər. Rahat mühit uşaqda şəxsi nizam-intizamı inkişaf etdirir. Montessori yanaşmasında müəllim ətraf mühitin hazırlanmasına və uşaqların ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqəsinə şərait yaratmağa cavabdehdir. Mariya Montessori tərəfindən hazırlanmış “erkən uşaqlıq” təhsil sistemində üç əsas element vardır: *uşaq; ətraf mühit; müəllim.*

Erkən uşaqlıq təhsili sisteminin əsasında uşağı böyüklərin istədiyi kimi deyil, olduğu kimi müşahidə edib anlamağa çalışmaq ideyası dayanır.

Montessori metodu uşaqların özlərinin tətbiq edərək öyrənməyin ən yaxşı və asan yolunu tapmasına imkan yaradır. Uşaqlar öz maraqlarına səbəb olan fəaliyyətləri seçməkdə sərbəstdirlər. Beləliklə, kiçikyaşlılar “əsərlərində” azadlıq hissini yaşaya bilirlər. Çünki onlar başqasının tələb etdiyini deyil, öz istədiklərini (öyrənərkən xoşbəxtlik və arzu içində) edirlər. Montessori metodu uşağın öyrənmək istəyinə əsaslanır. Bu sistem davamlı öyrənmə üçün ömür boyu motivasiya təmin edir. Montessori yanaşması uşağın təbii böyüməsinə və inkişafına uyğun gələn, fəaliyyətləri həyata keçirməyə imkan yaradan sistemdir. Montessori materialları müəllimin sinif otağına gətirdiyi hər cür sadə, kiçik, asan hazırlanan alətlərdir. Həmin materiallarla uşaq həm fərdi, həm də dostları ilə öyrənir, öz seçimlərini edir, sinifdə qaydalara uyğunlaşmağı öyrənir, hətta dostlarını onlara riayət etmələri üçün məlumatlandırır. Hər bir uşağın uğur qazanma ehtimalı daha yüksəkdir, çünki o, fəaliyyətini seçir və onu öz sisteminə uyğunlaşdırır. Beləliklə də, uşağın böyüklərin təzyiqindən uzaq, öz dünyasını kəşf edə biləcəyi, zehni və bədəni inkişaf etdirə biləcəyi rəqabətsiz bir mühitdə böyüməsi təmin olunur. Montessori sistemində tətbiq olunan yaşayış sahələri vardır. Uşaq bu sahədə özünü təmin etməyi və ətrafına qayğı göstərməyi öyrənir. Bu sahədə o,

düyməni vurmağı, ayaqqabı bağını bağlamağı, əşyalarını yığıb şafına və çantasına qoymağı, stolu silməyi, dostlarına kömək etməyi, dərs təşkil etməyi, xidmət etməyi, kağızın necə əldə edildiyini və s. kimi həyati fəaliyyətləri öyrənir. Montessori sistemində uşağa emosional şəkildə dünyanı öyrənmək üçün duyğularından istifadə etmək (müxtəlif boyları, uzunluqları, çəkirləri, rəngləri, səsləri, qoxuları, formaları qavramaq) öyrədilir. Xarici dil, elm – təbiət, rəsm, musiqi, riyaziyyat uşağın intellektual inkişafına kömək göstərir. Rəqs və gimnastika kimi bədən məşqləri onun fiziki inkişafına təkan verir. Montessori metodu unikaldir, çünki xüsusilə kiçikyaşlı uşaqlar üçün hazırlanmış, nizam və azadlıq arasında məntiqi tarazlıq üzərində qurulmuşdur. O, uşağın təbii ehtiyaclarına uyğunlaşan, diqqətlə hazırlanmış materiallarla xoş bir mühit təmin edir. Montessori təhsilinin əsasında aşağıdakı elementlər dayanır: normallıq və kənarlaşma. Normallıq ideal uşaq kimi deyil, fərdin fitri qabiliyyətləri ilə mövcud həyat və təhsil şəraitində ən yaxşı inkişafa nail olmaq kimi başa düşülməlidir. O, “kənarlaşma” anlayışını yanlış tərbiyə ilə üzləşən, empatiya göstərilmədiyini hiss edən uşaqlarda yaranan sərtlik kimi dəyərləndirir. Bu maneələr ruh düşkünlüyü, “sınma” asılılıqla nəticələnir, uşaqda xəyalpərəstlik, aqressiya, tənbellik kimi hisslər baş qaldırır. “Normallaşdırılmış” uşaq aşağıdakı xüsusiyyətlərə malikdir: nizam-intizam, həvəs və həqiqətə, səssizliyə, tək işləməyə meyl, müstəqillik, sahibkarlıq, qarşılıqlı yardım, özünüintizam.

Montessori uşağın ruhunu boş vərəq kimi göstərən təhsil baxışlarına qarşı çıxmış və öz nəzəriyyəsini beş mühüm konsepsiyada birləşdirmişdir. Montessorinin fikrincə, hər bir insan dünyaya müəyyən potensialla gəlir:

a) *həyati qüvvət*: uşaqda anadangəlmə bir fəaliyyətdir;

b) *psixi yaşam*: insan zehni orqanizmdir;

c) *potensial*: fitri hazırlıq vəziyyəti;

d) *mentalitet*: uşaq doğulduğu andan etibarən ətrafını bütünlüklə qavrayır.

Ətrafındakı hər şeyi hissləri ilə qəbul edə bilir. Bunu edərkən qavrayış şüursuz şəkildə gedir. Uşağın tənqidi bacarıqlara sahib olana qədər keçdiyi proses çox önəmlidir. Bu mövzuda valideynlərin üzərinə böyük öhdəliklər düşür: düzgün davranış nümunələri, düzgün tərbiyəvi söhbətlər, uşağa sevgi və şəfqətlə yanaşmaq.

e) *Həssas mərhələlər*: uşağın duyğu və zehni fəaliyyəti həssaslığa əsaslanır. Montessori həssaslığın təsadüfi olmadığını düşünür. Kiçikyaşlılar ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqədə inkişaf edirlər. Dil bacarıqları, sosial və hərəkət bacarıqları üçün ayrıca həssaslıq mərhələləri vardır. Burada əsas amil həm yetkinləşmə, həm də öyrənmədir. Montessori öyrənməyə daha çox diqqət yetirmişdir, çünki yetkinləşmə ətrafdan daim stimullarla qidalanır. Yetkinləşmə pillələrini daha asan və ən yüksəyə qalxmaq üçün ətrafın dəstəyinə uşağın ehtiyacı vardır. Təhsil vasitəsilə uşaq yaxşı qurulmuş mühit və hazırlanmış öyrənmə imkanları ilə öz potensialını maksimum dərəcədə artırma bilər. Montessori 0-3, 3-6, 6-12 və 12-18 yaş üçün səciyyəvi xüsusiyyətləri və həmin yaşlara uyğun temp barədə geniş məlumat vermişdir. Hər bir mərhələnin öz həssaslıqları, ehtiyacları və xüsusiyyətləri vardır. Montessori nəzəriyyəsinin məqsədi uşağa təzyiq olmadan, qrup məcburiyyəti tətbiq etmədən onun fərdi inkişafını və müstəqilliyini dəstəkləyən tapşırıqlar hazırlamaq, intizamlı təhsil proqramı yaratmaq idi. Montessorinin fikrincə, təhsilin əsas vəzifəsi uşağı onun inkişafını dəstəkləyən, müstəqilliyinə imkan verən, sərbəst şəkildə kəşf edə biləcəyi mühitə hazırlamaqdır. Yaşadığımız mühitdə hər bir element böyük üçün yaradılmışdır. Bu səbəbdən də uşağın fəaliyyətinə, öyrənmə və araşdırma motivasiyasına məhdudiyətlər qoyulur. Belə bir mühitdə uşağın müstəqil öyrənməsi, potensialını inkişaf etdirməsi, həmçinin əsas hadisələri və davranışları qavraması mümkün deyil. Montessori “hazırlıq mühiti”nin önəmini vurğulamışdır. Hazırlıq mühiti uşağın şəxsiyyətinin formalaşması üçün mədəniyyətyönlü inkişaf sahəsidir. Bu prinsipə sadıq qalaraq, kiçikyaşlının istifadə edəcəyi bütün əşyalar uşağın psixoloji və fizioloji imkanlarına uyğunlaşdırılmalıdır. Uşağın zəruri ehtiyaclarını qarşılıyacağı hamam və mətbəx kimi mühitlər də önəmlidir. Kiçikyaşlının istifadə etdiyi bütün materiallarda, tapşırıqlarda, ümumiyyətlə hər bir fəaliyyətində fərdi harmoniyaya diqqət yetirilməli, çətinliklər minimuma endirilməlidir. Bütün materiallar açıq şkaflarda və uşağın əli çatan yerdə yerləşdirilməlidir. Uşaq öz maraq və bacarıqlarına uyğun şəkildə böyükərdən asılı olmadan tapşırıq və ya obyektləri seçməyi öyrənməlidir.

Montessori kiçikyaşlının həyatında və inkişafında oyunun əhəmiyyətini vurğulamaq məqsədilə uşağın fəaliyyətini “iş” anlayışı ilə paralel etmişdir. O, uşağın yemək bişirməsi, masanı düzməsi və yığması kimi fəaliyyətlərə, tapşırıqlara xüsusi diqqət yetirmişdir. Uşaqların özləri tərəfindən icra edilən fəaliyyətlər təhsilin bir hissəsidir. Montessori uşaq bağçasının qurulmasında yuxarıda qeyd olunan prinsiplərlə yanaşı, müəssisənin strukturu və tərtibatı da böyük rol oynayır. Hər alətdən yalnız bir ədəd olmalıdır, çünki artıqlıq uşağı hərəkətsizliyə sövq edir. Montessori metodunda bölünmüş öyrənmə sahələri və hər sahə üçün material qrupu vardır:

– *Gündəlik həyat tətbiqləri guşəsi*: bu qrupda gündəlik həyat üçün gərəkli bütün materiallar uşağa uyğun şəkildə təqdim olunur. Özü-nəxidmət və həyətin təmizlənməsi, bitkilərə, heyvanlara qulluq üçün lazım olan bütün alətlər öncədən sinifdə yerləşdirilməlidir;

– *Sensor materiallar*: bu qrupa duyğuların inkişafına zəmin yaradan materiallar daxildir. Bütün sensor materiallar açıq şkaflarda (çəhrayı qala, qüllə şəkildə) yerləşdirilməlidir. Hər bir uşaq təbiətinin rəhbərliyi ilə materialı istədiyi fəaliyyətə daxil edə bilər. Beləliklə, həmin materiallar ilə yalnız duyğu stimulları təmin edilmir, həm də motor bacarıqları haqqında fikir formalaşdırılır;

– *Riyazi materiallar və “danışan” materiallar guşəsi*: maddi guşələrdən əlavə, oyunlar və fəaliyyətlər də Montessori təhsilinin bir hissəsidir. Belə zəngin nəzəri baza sayəsində Montessori yanaşması hələ də öz aktuallığını qoruyur.

Montessori yanaşmasında əsas məqsəd uşağın azad, məsuliyyətli, müstəqil konstruktiv şəxsiyyət kimi formalaşdırılmasıdır. Bu səbəbdən də Montessori yanaşması ilə təhsil verən məktəblərdə hamam, mətbəxdən tutmuş qapı dəstəklərinə qədər hər bir element uşağa uyğun düzülür. Uşağın zəruri ehtiyaclarını özünün ödəmək potensialı var və düzgün istiqamətləndirildikdə bu potensial maksimum səviyyədə üzə çıxacaqdır.

Montessori pedaqogikasının üstünlükləri:

- yanaşmanın əsas üstünlüyü uşaqları şəxsi inkişaf tempinə uyğun, həmyaşlıları ilə yarışmadan, proqramsız öyrətməkdir. Montessori otaqlarında uşaqlar darıxmır, təşəbbüskarlıq göstərir, öyrənməyə həvəslə yanaşır, özlərinə maraqlı məşğuliyyətlər tapır, yoldaşları ilə əməkdaşlıq edir, vəzifələrinin öhdəsindən gələ bilirlər;

- montessori yanaşması uşaqyönlüdür, burada avtoritar üslub qəbul olunmazdır;

- Montessori yanaşması hər bir uşağın psixoloji xüsusiyyət və imkanlarını nəzərə alır;

- pedaqoqun hazırladığı xüsusi mühit uşağın müstəqil və təbii inkişafına zəmin yaradır;

- didaktik materiallar cəlbedicidir, uşağın yaş xüsusiyyətlərinə müvafiqdir. Materialların özünənəzarət imkanları uşağa səhvlərini müəyyənləşdirmək imkanı verir və onun özünə – hörmət hissini zədələmir;

- uşaq yaxın inkişaf zonasında fəaliyyət göstərir, buna görə fəaliyyətin müvəffəqiyyəti təmin edilir. Uşağın şəxsi fəaliyyət tempi və seçimi olduğu üçün onun özünü göstərmək və müvəffəqiyyət qazanmaq imkanları genişdir. Bu, yüksək özünüqiymətləndirməni formalaşdırır. Montessori pedaqogikasında yarış yolverilməzdir.

Yanaşmanın çatışmazlıqları:

- intellektin və praktik bacarıqların inkişafına yönəlmişdir;

- yaradıcılığın inkişafı bir qədər diqqətdən kənar qalır, uşaqların yaradıcı fəaliyyəti üçün xüsusi zona, guşə nəzərdə tutulmamışdır;

- hərəkətli və rollu oyunlar yox səviyyə-sindədir;

- Montessori yanaşmasından sonra uşaqlar adi bağça və məktəblərin kollektiv fəaliyyətinə, nizam-intizamına alışmaqda çətinlik çəkirlər;

- uşaqların marağını cəlb edən vəsaitlər kifayət qədər bahalıdır.

Problemin aktuallığı. Müasir dövrdə təhsilalanın özünütəbiiyə, özünütəhsil və özünüinkişaf amilləri pedaqoji prosesin ən aktual problemlərindən biri hesab olunur. Bu baxımdan Mariya Montessorinin inkişaf yanaşması nəzəri baxımdan aktuallıq kəsb edir.

Problemin elmi yeniliyi. Montessorinin inkişaf yanaşmasının pedaqoji üstünlükləri və çatışmazlıqlarının təhlilinin təqdim olunmasındadır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədən gənc tədqiqatçılar, eləcə də pedaqoji fəaliyyətdə olan müəllimlər faydalana bilər.

Ədəbiyyat:

1. AAMR/American Association on Mental Retardation (1993) Mental Retardation: Definition, Classification and Systems of Supports. (9th Edition) Washington, DC.
2. Beghetto, R.A. (2005) Does Assessment Kill Student Creativity? The Educational Forum, 254–263.
3. Bender, M., Valletutti, P.J., (1982). Teaching Functional Academics: A Curriculum Guide for Adolescents and Adults with Learning Problems. Baltimore: University Park Press.
4. Black, P., Harrison C., Lee C., Marshall B., William D. (2004) Working Inside the Black Box: Assessment for Learning in the Classroom. Phi Delta Kappan, 86(1), 9-21.
5. Brockling, U. (2006) "On creativity: A brainstorming session", Education Philosophy and Theory, vol. 38, no. 4, pp. 513–521.
6. Brolin, Donn E. (1991). Life Centered Career Education A Competency Based Approach. (3th Edition) Published by the Council for Exceptional Children, USA.
7. Glen, E.Thomas (1996). Teaching Students with Mental Retardation: A Life Goal Curriculum. Planning Approach Prentice-Hall, Inc, USA.
8. Gathercole C.E., (1984). Residential Alternatives for Adults who are Mentally Handicapped. Published by British Institute of Mental Handicapped.
9. Goffin G.S., (1994). Curriculum Models and Early Childhood Education. Macmillan Collage Publishing Company, New York.
10. Lillard, P.P, (1972). Montessori a Modern Approach-schocken. Books New York.
11. Montessori, M. (1995). The Advanced Montessori Method, Vol I. Introduced by Jeffrey Stern, Unifacmanu, Thoemmes Press, England.
12. Montessori, M. (1966). The Montessori Method, Interoduction by J. Mc. V.Hunt. Seventh Printing. New York. Schocken Books.
13. Patton, J.R., Smith, G.M. Clark, E.A. Polloway, E. Edgar, "Individuals with Mild Mental Retardation: Postsecondary Outcomes and Implications for Educational Policy", 75-85.
14. Tuckman, W.B., (1991). Educational Psychology. Harcourt Brace Javanovich College Publishers. New York U.S.A.18-22.

E-mail: nigarzeynalova777@gmail.com

Rəyçilər: *ped.elm.dok., prof. İ.H. Cəbraylov, ped.ü.fəls.dok., dos. V.P. Bəşirov*

Redaksiyaya daxil olub: 30.11. 2022.